

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАР

8 ЖИЛД, 1 СОН

ИННОВАЦИИ В ЭКОНОМИКЕ
ТОМ 8, НОМЕР 1

INNOVATIONS IN ECONOMY
VOLUME 8, ISSUE 1

**ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАР
ИННОВАЦИИ В ЭКОНОМИКЕ | INNOVATIONS IN ECONOMY**
№1 (2025) DOI <http://dx.doi.org/10.26739/2181-9491-2025-1>

Бош муҳаррир:
Главный редактор:
Chief Editor:
Ишманова Динора Нурмухаммад
кизи
иқтисодиёт фанлари бўйича
фалсафа доктори

Бош муҳаррир ўринбосари:
Заместитель главного редактора:
Deputy Chief Editor:

Вохидова Мехри Хасановна
иқтисодиёт фанлари бўйича
фалсафа доктори

ТАХРИРИЙ МАСЛАХАТ КЕНГАШИ | РЕДАКЦИОННЫЙ

08.00.01 - ИҚТИСОДИЁТ НАЗАРИЯСИ | ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ТЕОРИЯ | ECONOMIC THEORY

Назаров Ш.Х. - и.ф.д.
Гафуров У.В. - и.ф.д., профессор
Мустафакулов Ш. И. - и.ф.д., доцент
Сайфуллаева М.
Маматкулов И.А.
Хамракулова О.Д.

Nanuli Khizanishvili - Doctor of
Economic Sciences, Tbilisi Iv.
Javakhishvili State University. Faculty of
Economics

Екатерина Геннадьевна Господарик
к.э.н., доцент, заведующая кафедрой
аналитической экономики и
эконометрики экономического

08.00.02-МАКРОИҚТИСОДИЁТ | МАКРОЭКОНОМИКА | MACROECONOMICS

Салимов Б. Т. - и.ф.д., профессор,
Назаров Ш. Х. - и.ф.д.
Худойкулов С. К. - и.ф.н. доцент,
Валиев Б. - PhD.
Сафарова Н.Н.

Зубиташвили Тамар - доктор
туристических наук, Телавский
государственный университет, Грузия

**08.00.07-МОЛИЯ. БУХГАЛТЕРИЯ ҲИСОБИ. | ФИНАНСЫ. БУХГАЛТЕРСКИЙ УЧЕТ
FINANCE. ACCOUNTING**

Жиянова Н.Э. - и.ф.н., доц.

08.00.09-ЖАҲОН ИҚТИСОДИЁТИ | МИРОВАЯ ЭКОНОМИКА | WORLD ECONOMY

Мурадова Х.М. - и.ф.д., профессор
Шарифхўжаев Ш.О. - и.ф.д.

Сардор Азам - и.ф.д.
Вохидова М.Х. - PhD.

**08.00.10-ДЕМОГРАФИЯ. МЕҲНАТ ИҚТИСОДИЁТИ | ДЕМОГРАФИЯ. ЭКОНОМИКА ТРУДА
DEMOGRAPHY. LABOR ECONOMICS. 08.00.13-МЕНЕЖМЕНТ | МЕНЕДЖМЕНТ | MANAGEMENT**

Гулямов С.С. - академик
Умурзаков Б.Х. - и.ф.д., профессор,
Каршиев М.Э.

Маматкулов И.
Гойипназаров С.Б. - PhD
Кадирова З.А. - PhD

Контакт редакций журналов. www.tadqiqot.uz
ООО Tadqiqot город Ташкент,
улица Амира Темура пр.1, дом-2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Тел: (+998-94) 404-0000

Editorial staff of the journals of www.tadqiqot.uz
Tadqiqot LLC The city of Tashkent,
Amir Temur Street pr.1, House 2.
Web: <http://www.tadqiqot.uz/>; Email: info@tadqiqot.uz
Phone: (+998-94) 404-0000

МУНДАРИЖА | СОДЕРЖАНИЕ | CONTENT

1. **Ishmanova Dinora Nurmamad qizi**

Xususiy oliy ta'lim muassalarining tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda venchur fondlarini tashkil etish metodologiyasi 4

2. **Ishmanova Dinora Nurmamad qizi**

Venchur fondlari tasnifi va ularni xusussiy universitetlarda joriy etish mexanizmlari 12

3. **Hujamuradov Abrorbek Ro'zimurat o'g'li**

Improving the Mechanisms of Digitalization and Automation of Tax Administration:
Analysis of Uzbekistan and International Practice. 23

4. **Тоштемир Боймуродович Бердиев**

Мамлакатимизда тижорат банкларини хусусийлаштиришнинг методлари 33

5. **Сапаров Ислон Улмасович**

Ўзбекистон рақамли платформалари фаолиятида рақобат сиёсатининг замонавий муаммолари ва ечимлари 42

6. **Xamrakulova Oydin Davronovna**

Инвестиции в становлении инновационного пути развития экономики Узбекистана. 55

7. **Qulliyev Anvar Zayniddinovich**

Raqamli iqtisodiyot sharoitida tijorat banklari tomonidan xorijiy kredit mablag'larini jalb qilishdagi muammolar (sqb bank misolida) 69

ЎЗБЕКИСТОН РАҚАМЛИ ПЛАТФОРМАЛАРИ ФАОЛИЯТИДА РАҚОБАТ СИЁСАТИНИНГ ЗАМОНАВИЙ МУАММОЛАРИ ВА ЕЧИМЛАРИ

<http://dx.doi.org/10.5281/zenodo.23669574>

Сапаров Ислон Улмасович,
(PhD), мустақил тадқиқотчи,
E-mail: anvarsafarova12@gmail.com

Аннотация: мазкур мақолада Ўзбекистонда рақамли бозорларнинг шаклланиши ва уларда рақобат сиёсатини юритиш масалалари таҳлил қилинган. Рақамли иқтисодиётда электрон тижорат, финтех хизматлари ва платформали бизнес моделлар фаол ривожланиб, рақобат муҳитининг янги қоидаларини шакллантирмоқда. Шу билан бирга, бозордаги юқори концентрация, маълумотлар асимметрияси ва алгоритмик нарх белгилаш усуллари анъанавий рақобат сиёсатини такомиллаштириш заруратини келтириб чиқармоқда. Мақолада Ўзбекистон рақамли бозорларида рақобат сиёсатини юритишнинг институционал, иқтисодий ва инновацион ёндашувлари ёритилган ва рақобатни самарали таъминлашга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Калитли сўзлар: рақамли бозор, рақобат сиёсати, платформа компаниялари, маълумотлар асимметрияси, алгоритмик нарх белгилаш, антимонополия.

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ И РЕШЕНИЯ КОНКУРЕНТНОЙ ПОЛИТИКИ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ УЗБЕКИСТАНА

Сапаров Ислон Улмасович,
(PhD), самостоятельный исследователь,
E-mail: anvarsafarova12@gmail.com

Аннотация: в данной статье проанализированы процессы формирования цифровых рынков в Узбекистане и вопросы реализации конкурентной политики в них. В условиях цифровой экономики активно развиваются электронная коммерция, финтех-услуги и платформенные бизнес-модели, формируя новые правила конкурентной среды. Вместе с тем высокая концентрация на рынке, асимметрия информации и алгоритмическое ценообразование обуславливают необходимость совершенствования традиционной конкурентной политики. В статье раскрыты институциональные, экономические и инновационные подходы к проведению конкурентной политики на цифровых рынках Узбекистана и разработаны предложения, направленные на обеспечение эффективной конкуренции.

Ключевые слова: цифровой рынок, конкурентная политика, платформенные компании, асимметрия информации, алгоритмическое ценообразование, антимонополия.

MODERN CHALLENGES AND SOLUTIONS OF COMPETITION POLICY IN THE ACTIVITIES OF DIGITAL PLATFORMS IN UZBEKISTAN

Saparov Islom Ulmasovich,
(PhD), Independent researcher,
E-mail: anvarsafarova12@gmail.com

Abstract: his article analyzes the formation of digital markets in Uzbekistan and the issues of implementing competition policy within them. In the digital economy, e-commerce, fintech services, and platform-based business models are actively developing, shaping new rules of the competitive environment. At the same time, high market concentration, information asymmetry, and algorithmic pricing create the necessity to improve traditional competition policy. The article highlights institutional, economic, and innovative approaches to conducting competition policy in Uzbekistan's digital markets and develops proposals aimed at ensuring effective competition.

Keywords: digital market, competition policy, platform companies, information asymmetry, algorithmic pricing, antimonopoly.

Кириш

Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев 2024 йилнинг 5 август куни рақобатни ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар тақдироти билан танишди. Президент соҳадаги ишларни давом эттириб, эркин бозор тамойилларини таъминлаш, кадрлар тайёрлаш бўйича қўшимча топшириқлар берди. Давлат раҳбари иқтисодиётда давлат улушини қисқартириш, айрим функцияларни босқичма-босқич хусусий секторга ўтказиш кераклиги таъкидлади. Шунингдек, товар, молия ва рақамли бозорларда рақобат ҳолатини доимий таҳлил қилиб, тартибларни такомиллаштириш бўйича таклифлар киритиб бориш вазифасини қўйилди [1].

Муҳтарам Президентимиз томонидан таъкидланган рақамли бозорларда рақобат ҳолатини доимий таҳлил қилиб, тартибларни такомиллаштириш, монополияга қарши тартибга солишда янгича ёндашувларни тақозо этади.

Ўзбекистонда рақамли иқтисодиётни ривожлантириш давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Электрон тижорат, финтех хизматлари, рақамли платформа ва маркетплейслар сони ортиб бораётгани рақобат муҳитининг янги қоидаларини шакллантирмоқда. Шу билан бирга, рақамли бозорларда концентрация даражасининг ўсиши, маълумотлар асимметрияси ва алгоритмли нарх белгилаш усуллари рақобат сиёсатини

такомиллаштириш заруратини юзага келтирмоқда. Мақоланинг мақсади – Ўзбекистон рақамли бозорларида рақобат сиёсатини юритишнинг ўзига хос жиҳатларини таҳлил қилиш ва самарали таклифлар ишлаб чиқиш.

Анъанавий рақобат сиёсатлари асосан бозор улушини баҳолашга йўналтирилган бўлиб, рақамли иқтисодиёт шароитида бу мезон етарли эмас. Европа Иттифоқи, АҚШ ва Жанубий Корея каби давлатлар тажрибаси рақамли платформалар фаолиятида тармоқ таъсири, маълумотлар устидан назорат ва алгоритмик нарх белгилашни ҳисобга олиш муҳимлигини кўрсатади. Ян Тирол, Ж. Шумпетер ва М. Портер назариялари рақамли бозорда рақобат сиёсатини иқтисодий ва инновацион ёндашув билан уйғунлаштириш зарурлигини таъкидлайди.

Адабиётлар шарҳи

Ян Тирол (Jean Tirole) рақамли бозорларда тармоқ таъсири, маълумотлар асимметрияси ва платформаларнинг икки томонлама (two-sided markets) хусусиятларини ҳисобга олмасдан анъанавий рақобат сиёсатини қўллаш етарли эмаслигини таъкидлайди. Унинг назариясига кўра, рақобат сиёсатини юритишда платформаларнинг бозор улуши эмас, балки уларнинг экотизимдаги таъсири, маълумотларга эгалик қилиши ва алгоритмлар орқали бозорни бошқариши асосий мезон сифатида баҳоланиши лозим [2].

Шумпетернинг (Joseph Schumpeter) рақобат назарияси “ижодий вайронакорлик” (creative destruction) концепциясига асосланган. Унинг фикрича, рақобатнинг асосий манбаи — инновациялар, яъни янги технологиялар, бизнес моделлар ва маҳсулотлардир. Рақамли бозорлардаги платформаларнинг тез ривожланиши ва янги хизмат турларининг пайдо бўлиши айнан Шумпетер назариясини амалий жиҳатдан тасдиқлайди [3].

Шумпетер назарияси рақобат сиёсати шакллантиришда муҳим методологик асос вазифасини бажаради. У анъанавий рақобат тушунчасини фақат нарх ва бозор улуши нуқтаи назаридан эмас, балки инновацион фаолият ва технологик янгиланиш жараёнлари орқали баҳолаш зарурлигини таъкидлайди. Бу ёндашув рақобат сиёсатини динамик, инновацияга рағбатлантирувчи ва бозордаги узлуксиз ўзгаришларга мослашувчан тарзда қуришни талаб этади. Шу жиҳатдан, рақамли платформалар фаолиятини тартибга солишда Шумпетер назарияси рақобатни чеклаш эмас, балки инновацияларни қўллаб-қувватловчи ва янги бозор иштирокчилари учун имкониятлар яратиб берувчи сиёсатни шакллантиришга хизмат қилади.

Портернинг рақобат назарияси асосан “миллатлар рақобатбардошлиги” ва “портернинг беш куч модели” (Porter’s Five Forces)га таянади. Унинг назариясига кўра, бозордаги рақобат даражаси фақат компаниялар сонига эмас, балки тармоққа кириш тўсиқлари, маҳсулотлар ўрнини босувчилар, таъминловчилар ва истеъмолчиларнинг музокара кучига ҳам боғлиқ [4]. Рақамли бозорларда ушбу модел айниқса долзарб, чунки агрегаторлар ва маркетинг-плейслар истеъмолчи ва таъминловчиларнинг муносабатини қайта шакллантирмоқда.

Шу боис рақобат сиёсатини белгилашда платформаларнинг тармоқ таъсири ва бозор тузилмасини тўлиқ таҳлил қилиш зарур. Рақобат сиёсатини юритишда монополияларга қарши чоралар билан бирга инновацион муҳитни қўллаб-қувватлаш ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Методология

Мазкур мақолада рақамли платформалар фаолиятида рақобат сиёсатининг замонавий муаммолари ва уларни ҳал этишнинг самарали йўллари аниқлаш ҳамда таҳлил қилиш жараёнида хорижий олимлар томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар, назарий хулосалар ва амалий тажрибалардан фойдаланилди. Шу билан бирга, муаллиф томонидан рақамли иқтисодиёт шароитида рақобат сиёсати механизмларини такомиллаштириш бўйича мустақил илмий қарашлар ишлаб чиқилди. Тадқиқотда мантиқий таҳлил, тизимли ёндашув ва аналитик таққослаш каби илмий усуллар қўлланилиб, рақамли бозорлардаги устун мавқе, маълумотлардан фойдаланиш ва бозорга кириш тўсиқларини баҳолашнинг илмий асосланган йўналишлари аниқланди.

Асосий қисм

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда рақамли хизматлар қўлами кенгаймоқда ва бир қатор соҳаларда кўплаб компаниялар фаолият юритмоқда. Жумладан:

- йўловчиларни ташиш (такси) учун буюртмаларни жойлаштириш ва такси хизматларини кўрсатишга имкон берувчи воситачилик (агрегатор) хизматлари;

- тайёр овқат ва бошқа истеъмол маҳсулотлар учун буюртмаларни жойлаштириш ва етказиб беришга имкон берувчи воситачилик (агрегатор) хизматлари;

- онлайн тўлов тизимлари хизматлари;

- булутли технологиялар асосидаги хизматлар;

- электрон савдо майдончалари (маркетплейс) хизматлари бозорларида фаолият юритувчи кўплаб хўжалик юритувчи субъектлар ўртасида рақобат кучаймоқда.

Ўзбекистон Республикаси Марказий банк маълумотларига кўра бугунги кунда биргина онлайн тўлов тизимлари хизматлари кўрсатувчи корхоналар сони 44 тани ташкил этади [5].

Бироқ, рақамли бозорлардаги мазкур ўсиш билан бир қатор муаммолар ҳам юзага келмоқда. Биринчидан, айрим агрегаторлар ва платформалар бозорда юқори улушга эга бўлиб, рақобатчиларнинг эркин кириб келишини чеклаши мумкин. Иккинчидан, фойдаланувчилар тўғрисида тўпланадиган катта ҳажмдаги маълумотлар маълумотлар асимметрияси ва бозор кучининг концентрациясига олиб келиши мумкин. Учинчидан, алгоритмик нарх белгилаш ва сунъий интеллектдан фойдаланиш рақобатга зид келишувлар хавфини ошириши мумкин.

Биринчи омил - бозорнинг юқори консентрацияси ва айрим платформаларнинг доминант мавқеини олишидир; масалан, Рақобат қўмитаси

“Payme” АЖни онлайн тўловлар бозорида устун мавқега оператор сифатида эътироф этиши бозорда марказлашувнинг воқеавий намоён бўлиб қолганлигини кўрсатади. Бундай концентрация янги иштирокчиларнинг бозорга кириши учун тўсиқлар яратади, чунки унда бошқа иштирокчиларга ҳамкорлик шартларини шакллантириш ва таргетланган инфратузилма (интеграция, экосистема) орқали бозор ресурсларини (фойдаланувчилар базаси, тўлов инфраструктураси) ўз назорати остида сақлаш имконияти мавжуд.

Иккинчи омил - маълумотлар асимметрияси ва катта ҳажмдаги фойдаланувчи маълумотларининг тўпланиши. Платформаларга тўпланган «big data» уларга индивидуаллаштирилган таргетинг, динамик нарх белгилаш ва бошқарув қарорларида юқори стратегик устунлик беради; шу сабабли маълумот устунлиги бозор қудратининг концентрациясига ва рақобатсиз шаклланишга олиб келиши мумкин, бу билан боғлиқ ҳуқуқий ва регулятор муаммолар ҳақида Ўзбекистонда ҳам мутахассислар эътибор қаратмоқда [6].

Учинчи муҳим омил - алгоритмик нарх белгилаш ва сунъий интеллект технологияларининг жорий этилиши рақобатга зид келишувларни (айниқса тактик келишувлар (tacit collusion) соддалаштириши эҳтимоли билан боғлиқ. Илмий тадқиқотларда алгоритмлар ўз-ўзидан ўрганиб, рақобатчи алгоритмларнинг ҳаракатларини кузатиб, у билан биргаликда нархларни юқори даражада ушлаб туради ёки демпинг нарх ҳаракатларига мойил бўлиб, рақобатни йўқотиши мумкинлигига ишора қилинган [7].

Шуни таъкидлаш керакки, алгоритмик нарх белгилаш фақат коллюзия (келишув) хавфини эмас, балки ҳеч қандай аниқ келишув мавжуд бўлмаган ҳолатда ҳам нархларни юқори даражага йўналтириши мумкин. Бунда бозорда устун алгоритмга эга компания рақобатчиларни ўз нарх сиёсатларини ўзгартиришда эҳтиёткор ёки чекланган ҳолда ҳаракат қилишга мажбур этади [8].

Натижада, юқорида қайд этилган муаммолар рақамли платформа бозорларида рақобат муҳитини издан чиқаради: янги иштирокчиларнинг кириши чекланади, маълумот устунлигига эга бир нечта йирик фирмалар бозорни назорат қилади, алгоритмлар эса рақобатни пасайтирувчи воситага айланади. Шу боис, регулятор органлар учун мазкур жараёнларни назорат қилиш ва уларни бартараф этиш устувор вазифа бўлиб қолмоқда.

Шу нуқтаи назардан, рақамли хизматлар соҳасида рақобат сиёсатини амалга оширишда анъанавий усуллар билан чекланиб қолмасдан, замонавий иқтисодий ва технологик тенденцияларга мос ёндашувларни жорий этиш зарур. Чунки рақамли бозорлар анъанавий товар бозорларидан фарқли равишда динамик ривожланишга, маълумотларга асосланган қарор қабул қилиш жараёнларига ва тармоқ эффектининг кучли таъсирига эга. Шу боис, рақобатни баҳолашда фақат бозор улуши кўрсаткичи билан чекланиш етарли эмас, балки кўшимча мезонлар – платформалар ўртасидаги тармоқ таъсири, фойдаланувчи экотизимларининг барқарорлиги, маълумотларга эгалик қилиш даражаси ва алгоритмик назорат механизмлари каби омиллар ҳам ҳисобга олиниши лозим.

Масалан, платформа фаолиятидаги тармоқ таъсири шундан иборатки, ҳар бир янги фойдаланувчининг қўшилиши бошқалар учун хизматнинг қийматини оширади ва натижада бозорда “ғолиб барчасини олади” модели вужудга келади. Бу ҳолат кичик иштирокчилар учун бозорга киришни қийинлаштиради ва рақобат муҳитининг мувозанатини бузади. Шунингдек, йирик платформаларнинг маълумотлар базасига эгалик қилиши рақобат устунлигини яратиб, маълумот асимметриясини кучайтиради. Алгоритмик бошқарув эса, бир томондан, самарадорликни оширса, иккинчи томондан, нархларни мувофиқлаштириш ёки бозорни манипуляция қилиш хавфини келтириб чиқаради [9].

Шу жиҳатдан, рақобат сиёсатини шакллантиришда илғор халқаро тажрибаларга — жумладан, Европа Иттифоқининг Digital Markets Act (2022) ва OECDнинг “Competition in the Digital Era” (2023) тавсияларига асосланиш мақсадга мувофиқ. Ушбу ҳужжатларда рақамли платформаларни баҳолашда янги мезонлар жорий этилган бўлиб, улар анъанавий бозор тузилмалари таҳлилини рақамли экотизимлар контекстида қайта кўриб чиқишни тақлиф этади [10].

Демак, рақамли иқтисодиёт шароитида самарали рақобат сиёсатини юритиш — фақат бозор улушини эмас, балки маълумот оқимлари, алгоритмик қарорлар ва фойдаланувчи экотизимларининг ўзаро боғлиқ тизимини комплекс таҳлил қилишни талаб этади. Бу эса Ўзбекистонда рақобатни муҳофаза қилиш ва рақамли суверенитетни таъминлашнинг стратегик йўналишларидан бири сифатида кўрилиши лозим.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 1 майдаги 256-сонли қарорининг 2-илоvasи билан, Рақамли платформа операторининг устун мавқеини ва устун музокара кучини эътироф этиш ҳамда рақобатнинг чекланишига олиб келадиган ҳаракатларни аниқлаш тартиби тўғрисидаги Низом тасдиқланди [11].

Рақобатни ривожлантириш ва истеъмолчилар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш қўмитаси томонидан мазкур Низомга асосан, 8 та хўжалик юритувчи субъектлар 5 та шаклдаги рақамли платформалар бўйича устун мавқега эга деб эътироф этилди [12]. Жумладан:

“YandexGo UB” МЧЖ йўловчиларни ташиш (такси) учун буюртмаларни жойлаштириш ва такси хизматларини кўрсатишга имкон берувчи воситачилик (агрегатор) хизматлари бўйича;

“Yandex eats” МЧЖ ХК, “Uzum Tezkor” МЧЖ ХК ва “Express24 APP” МЧЖлар тайёр овқат ва бошқа истеъмол маҳсулотлар учун буюртмаларни жойлаштириш ва етказиб беришга имкон берувчи воситачилик (агрегатор) хизматлари бўйича;

“Payme” АЖ, “Click” АЖ онлайн тўлов тизимлари хизмати бўйича;

“Shopee Group” МЧЖ ХК булутли технологиялар асосидаги хизмати бўйича;

"Uzum Market" МЧЖ ХК Электрон савдо майдончалари (маркетплейслар) бўйича рақамли платформа сифатида устун мақега эга деб эътироф этилди.

Таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон Республикасининг "Рақобат тўғрисида"ги Қонунининг 18-моддасида устун мавқега эга бўлган деб эътироф этилган рақамли платформа операторига маълумотлар, технологиялар ва рақамли маҳсулотлардан фойдаланиш ҳақидаги талабларни белгилаш орқали рақобатни чеклайдиган ҳаракатларни бажариш тақиқланади. Ҳамда мазкур қонуннинг 42-моддаси рақобат тўғрисидаги қонунчиликни бузганлик учун молиявий санкциялар белгиланган [13].

Шунингдек, Рақобат қўмитаси томонидан бугунги кунда ушбу йўналишда қуйидаги ишлар олиб борилмоқда.

1. Устун мавқега эга деб эътироф этилган рақамли платформаларда рақобат тўғрисидаги қонунчилик талабларининг бузилишларини аниқлаш ва уларнинг олдини олиш мақсадида Монополияга қарши комплаенс тизими жорий қилинмоқда.

2. Рақамли платформаларнинг иқтисодий концентрациясига боғлиқ битимлари учун талаблар юзасидан Низом ишлаб чиқилмоқда.

3. Қолган рақамли платформалар бўйича тизимли таҳлил ишлари олиб борилмоқда.

Шунга қарамасдан, соҳага доир бир қатор муммолар мувжуд. Биринчидан, устун мавқега эга платформаларнинг айримлари трансмиллий компаниялар бўлиб, уларнинг иқтисодий қудрати ва глобал экотизимлар билан боғлиқлиги миллий тартибга солиш имкониятларини чеклаб қўяди. Бу ҳолат халқаро ҳамкорлик ва ҳуқуқий мослашув механизмларини талаб қилади.

Иккинчидан, рақамли платформаларнинг маълумотлар устидан назорати ва алгоритмли нарх белгилаш усулларида фойдаланиши рақобатга зид ҳаракатлар ва истеъмолчилар ҳуқуқларини поймол қилиш хавфини кучайтиради. Фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қилиш доимий муаммо бўлиб қолмоқда. Чунки рақамли хизматларда шаффофлик етишмаслиги ва хизмат шартларидаги асимметриялар кўп ҳолларда истеъмолчилар манфаатларига салбий таъсир кўрсатмоқда.

Масалан: Қиш ойларида ноқулай об-ҳаво шароитида ва автомобилларга газ тўлдириш шаҳобчалари фаолияти чекланган вақтларда "YandexGo UB" МЧЖ йўловчиларни ташиш учун буюртмаларни жойлаштириш ва такси хизматларини кўрсатишда воситачилик (агрегатор) хизмати кўрсатишда алгоритмик нарх белгилаш орқали такси хизмат нархларининг бир неча баробар ошиб кетиши истеъмолчиларнинг кўплаб эътирозларига сабаб бўлмоқда. Ҳолбуки, ушбу шароитларда фақат такси хизмати нархи ошиши, воситачилик (агрегатор) хизмати ўзгармас бўлишлики мақсадга мувофиқ. Мазкур жараёни аниқлаш ва назорат қилиш учун монополияга қарши органлар замонавий рақамли таҳлил усуллари ва техник салоҳиятга эга бўлиши зарур.

Учинчидан, рақамли бозорларда иқтисодий концентрацияга оид битимларни баҳолашда анъанавий усуллар етарли эмас, чунки улар платформа

компаниялари орқали вужудга келадиган янги турдаги иқтисодий таъсирларни қамраб олмайди. Шу сабабли иқтисодий концентрациянинг янги турларини қамраб олувчи махсус методика ва меъёрий ҳужжатлар зарур.

Рақамли бозорлардаги иқтисодий концентрацияни баҳолашнинг янги методикаси, аввало, платформа иқтисодиётининг ўзига хос хусусиятларини инобатга олиши зарур. Анъанавий кўрсаткичлар - бозор улуши, активлар қиймати ёки айланма ҳажми - рақамли муҳитда компаниялар таъсирини тўлиқ ифода этмайди. Шу боис, методикада фойдаланувчилар сони, маълумотлар оқими, алгоритмик устунлик, тармоқ таъсири ва экотизим интеграцияси каби кўрсаткичларнинг баҳолашдаги ўрни аниқ белгиланиши керак. Ушбу ёндашув рақамли платформаларнинг бозор қувватини реал равишда ўлчашга ва потенциал рақобат хавфларини илгаридан аниқлашга имкон беради.

Меъёрий жиҳатдан эса, “рақамли концентрация” тушунчасининг ҳуқуқий таърифи, платформа компаниялари ўртасидаги инвестиция, шериклик ёки маълумот алмашинуви битимларини баҳолаш тартиби, ҳамда рақобат органларининг маълумотга эгалик қилиш ва алгоритмлардан фойдаланишни таҳлил қилиш ваколатларини белгилайдиган алоҳида қарор ёки низом қабул қилиниши мақсадга мувофиқ. Бу ҳужжат рақамли иқтисодиётдаги концентрация жараёнларини тизимли кузатиш, хавфли бирлашувларни олдиндан чеклаш ва рақобат муҳитини соғлом сақлашга хизмат қилади.

Бугунги рақамли молиявий хизматлардан фойдаланишнинг долзарблиги ошиб бораётган пайтда, банклар билан бир қаторда тўлов ва микромолия ташкилотлари томонидан кўрсатилаётган масофавий хизматлар истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилинишига доир талабларни белгилаб олишни тақозо этмоқда. Шунга кўра, Марказий банк томонидан хорижий мамалакатларнинг ушбу йўналишдаги илғор тажрибалари асосида кредит ва тўлов ташкилотлари фаолиятига тадбиқ этилиши назарда тутилган “Рақамли молиявий хизматлар истеъмолчилари билан ўзаро муносабатларни амалга оширишга доир талаблар тўғрисидаги низомни тасдиқлаш ҳақида”ги ҳужжат лойиҳаси ишлаб чиқилиб, regulation.adliya.uz порталига муҳокама учун жойлаштирилди [14].

Шу билан бирга, рақамли бозорларда рақобат сиёсатини самарали амалга ошириш учун институционал ва ҳуқуқий базани янада такомиллаштириш, рақобат органларининг салоҳиятини кучайтириш ҳамда давлат ва хусусий сектор ўртасида ҳамкорлик механизмларини ривожлантириш долзарб аҳамият касб этмоқда.

Рақамли платформалардаги мавжуд муаммолар ечимини таъминлаш учун қуйидаги таклифларни келтириш мумкин:

1. Ҳуқуқий-меъёрий база такомиллаштириш.

Рақамли платформаларда рақобатни чекловчи ҳаракатларни аниқлаш ва жазолаш механизмларини аниқ белгилаш. Алгоритмик нарх белгилаш, маълумотлар асимметрияси ва устун музокара кучидан фойдаланиш

ҳолатларини махсус тартиб билан тартибга солиш. Техник стандартлар ва маълумотлар алмашинуви талабларини (data portability) жорий этиш.

2. Монополияга қарши комплаенс тизимини институционал жиҳатдан кучайтириш.

Ҳар бир устун мавқега эга деб эътироф этилган рақамли платформада ички мониторинг ва ҳисобот бериш тизимини йўлга қўйиш. Комплаенс натижаларини Рақобат қўмитаси билан онлайн интеграция қилиш, бузилиш ҳолатларини тезкор аниқлаш.

3. Маълумотлар бозорини тартибга солиш. Платформа компанияларининг маълумотларни йиғиш ва қайта ишлаш фаолиятида шаффофлик талабларини белгилаш.

4. Рақобат муҳитини диверсификация қилиш. Янги рақамли платформаларнинг бозорга кириши учун солиқ имтиёзлари ва регулятив енгилликлар яратиш. Миллий стартаплар ва инновацион компаниялар учун грантлар, венчур маблағларини кенгайтириш.

5. Халқаро тажрибани жорий этиш. Европа Иттифоқи, Жанубий Корея ва АҚШ тажрибалари асосида рақамли платформалар устидан назорат ва тартибга солиш моделларини адаптация қилиш.

1-жадвал

Ўзбекистон рақамли бозорларида рақобат сиёсатининг асосий муаммо ва ечимлари

№	Асосий муаммолар	Тавсифи	Халқаро тажриба асосида таклиф этилаётган ечимлар
1	Устун мавқени баҳолаш мезонлари старли эмас	Фақат бозор улушига қараш рақобат ҳолатини тўлиқ акс эттирмайди	Тармоқ таъсири, маълумотлар асимметрияси ва фойдаланувчи экотизимларини инобатга олувчи мезонларни жорий этиш
2	Трансмиллий платформалар таъсири	Глобал компаниялар миллий бозорга кучли таъсир кўрсатмоқда	Халқаро ҳамкорлик ва ҳуқуқий мослашув механизмларини ишлаб чиқиш
3	Маълумотлар устидан назорат	Катта маълумот тўплаш рақобат устунлигини таъминламоқда	Маълумотлар бозорида шаффофлик ва data portability талабларини жорий этиш
4	Алгоритмик нарх белгилаш хавфлари	Алгоритмлар орқали яширин келишувлар эҳтимоли юқори	Алгоритмик назорат ва рақамли таҳлил технологияларини жорий этиш
5	Истеъмолчи ҳуқуқларини ҳимоя қилишда муаммолар	Шаффоф шартлар йўқлиги ва маълумотлардан ноқонуний фойдаланиш	Монополияга қарши комплаенс ва фойдаланувчи ҳуқуқларини ҳимоя қоидаларини кучайтириш
6	Янги иштирокчилар учун кириш тўсиқлари	Йирик платформалар бозорга киришни чекламоқда	Миллий стартапларни рағбатлантириш, солиқ ва регулятив енгилликлар яратиш

Юқоридаги жадвалда келтирилган таснифларнинг илмий асосларини таҳлили шуни кўрсатадики, рақамли иқтисодиёт шароитида рақобат муносабатларини баҳолаш анъанавий мезонлар билан чекланиб қолмаслиги лозим.

Фақат бозор улушига асосланган баҳолаш рақобат муҳитининг ҳақиқий ҳолатини тўлиқ ифода этмайди, чунки бозор улуши рақобатнинг динамик,

инновацион ва технологиявий жиҳатларини қамраб олмайди. М. Портернинг “competitive advantage” назариясида компаниянинг рақобатбардошлиги фақат ҳозирги бозор улуши билан эмас, балки унинг ресурс салоҳияти, технологияга инвестиция ва экотизимдаги позицияси билан белгиланиши қайд этилган [15].

Глобал компаниялар миллий бозорларга кучли таъсир кўрсатиши, уларнинг капитал, технология ва маълумотлар устидан устунликка эга бўлиши билан изоҳланади. Халқаро иқтисодий назарияда бу ҳолат трансмиллий концентрация ёки глобал бозор қуввати эффекти сифатида таърифланади. OECD таҳлилларига кўра (OECD, Competition Issues in Global Markets, 2021), рақамли трансмиллий платформалар - Google, Amazon, Meta, Alibaba кабилар - маълумот ресурслари ва алгоритмлар орқали миллий бозорларда нарх шаклланиши, истеъмолчи хатти-ҳаракатлари ва реклама оқимларига бевосита таъсир кўрсатмоқда. Бу ҳолат рақобат сиёсатини фақат миллий эмас, балки трансчегаравий даражада мувофиқлаштириш заруратини келтириб чиқаради [16].

Катта маълумот (big data) рақобат устунлигининг асосий манбаи сифатида намоён бўлмоқда, чунки у компанияларга бозор тенденцияларини олдиндан башорат қилиш, фойдаланувчи хатти-ҳаракатини таҳлил қилиш ва таргетлаш орқали ресурслардан самарали фойдаланиш имконини беради. Шапиро ва Варианнинг ахборот иқтисодиёти назариясида маълумот - нусхалаш қиймати паст, лекин стратегик қиймати юқори ресурс сифатида талқин этилади; уни тўплаган субъект бозорни маълумот орқали назорат қилиш қобилиятига эга бўлади [17].

Алгоритмлар орқали яширин келишувлар (algorithmic collusion) эҳтимоли юқори, чунки сунъий интеллект ва нарх белгилаш алгоритмлари бозор иштирокчилари ўртасида бевосита алоқа ўрнатмасдан туриб ҳам мувофиқлаштирилган хулқ-атвори таъминлаши мумкин. Ariel Ezrachi ва Maurice E. Stucke таъкидлаганидек, алгоритмлар “учинчи қўл воситаси” сифатида ишлаб, компанияларга рақибларнинг ҳаракатларини кузатиш, нарх ўзгаришларига тез жавоб бериш ва нарх рақобатини чеклаш имконини беради. Бу ҳолат рақобат сиёсатида анъанавий картелни исботлаш мезонларини қайта кўриб чиқиш заруратини туғдиради [18].

Шаффоф шартлар йўқлиги ва маълумотлардан ноқонуний фойдаланиш рақамли иқтисодиётдаги асосий рақобат муаммоларидан бири ҳисобланади, чунки бу ҳолатлар асимметрик ахборот муҳитини юзага келтириб, истеъмолчи ва рақиблар манфаатларига зарар етказади. OECDнинг “Consumer Data Rights and Competition” ҳисоботида кўра [19], маълумотлардан ноқонуний ёки шаффоф бўлмаган фойдаланиш рақобатни издан чиқаради, чунки бу платформа компанияларига асимметрик маълумот устунлиги беради ва янги иштирокчилар учун бозорга кириш тўсиқларини оширади. Шунингдек, Европадаги рақобат сиёсати тадқиқотларида (Crémer, de Montjoye & Schweitzer, 2019) маълумот шаффофлиги рақобат адолатининг асосий шарти сифатида белгиланган:

маълумотлар устидан монопол назорат рақобатни чеклайди ва фойдаланувчи танловини сунъий равишда қисқартиради [20].

Йирик рақамли платформалар бозорга киришни чеклаётгани тўғрисидаги илмий қарашлар рақобат иқтисодиётида тармоқ таъсири, маълумотларга эксклюзив эгалик ва экотизимга ёпиқ кириш сиёсати билан изоҳланади. М. Портер (1990) таъкидлаганидек, бозорда устун мавқега эга субъектлар “strategic barriers to entry” орқали рақиблар учун тўсиқ яратади; рақамли иқтисодиётда эса бу тўсиқлар маълумот, платформа архитектураси ва алгоритмлар орқали шаклланади. Шу билан бирга, Европадаги Digital Markets Act (2022) ҳужжатида бундай платформалар “gatekeeper” сифатида белгиланиб, уларнинг маълумот ва интерфейс устидан назоратини чеклаш чоралари кўрсатилган [21].

Хулоса қилиб айтганда, рақамли бозорларда рақобат муносабатларини баҳолашда анъанавий иқтисодий кўрсаткичлар етарли эмас. Замонавий шароитда рақобат устунлиги катта маълумотлардан фойдаланиш, алгоритмлар орқали бозор хулқини бошқариш ва платформавий экотизимни назорат қилиш қобилияти билан белгиланмоқда. Шунинг учун рақобат сиёсатида янги таҳлил мезонлари ва рақамли иқтисодиётга мос институционал ёндашувларни жорий этиш долзарб ҳисобланади.

Ўзбекистонда рақамли бозорлар жадал суръатлар билан ривожланиб, электрон тижорат, финтех хизматлари, агрегатор платформалар ва булутли технологиялар каби йўналишларда янги иқтисодий имкониятлар яратмоқда. Шу билан бирга, юқори бозор концентрацияси, маълумотлар асимметрияси, алгоритмик нарх белгилаш ва трансмиллий платформаларнинг глобал таъсири рақобат сиёсатини такомиллаштириш заруратини юзага келтирмоқда.

Мақолада рақамли бозорларда рақобат сиёсатини самарали амалга ошириш учун қатор таклифлар ишлаб чиқилди. Хусусан:

- рақамли платформаларда рақобатни чекловчи ҳаракатларни тартибга солиш ва ҳуқуқий-меъёрий базани мустаҳкамлаш;
- монополияга қарши комплаенс тизимини кучайтириш;
- маълумотлар бозорида шаффофликни таъминлаш;
- янги рақамли платформалар ва миллий стартапларни рағбатлантириш;
- халқаро тажрибани адаптация қилиш зарурлиги таъкидланди.

Шунингдек, рақобат сиёсатини амалга оширишда фақат бозор улушига эмас, балки тармоқ таъсири, маълумотларга эгалик қилиш, фойдаланувчи экотизимлари ва алгоритмик бошқарув омилларига ҳам эътибор қаратиш муҳим.

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, мамалакатимиз ҳудудидан ташқарида жойлашган платформалар билан рақобатда миллий қонунчиликнинг самарали ишлашини таъминлаш иқтисодий хавфсизлик нуктаи-назаридан ҳам муҳим аҳамият касб этади.

Шу боис, рақамли иқтисодиёт шароитида рақобат сиёсатини инновацион ва институционал ёндашувлар билан уйғунлаштириш, миллий иқтисодиётда

барқарор ва соғлом рақобат муҳитини таъминлашда ҳал қилувчи омил бўлиб хизмат қилади.

Манба ва адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев хузурида рақобатни ривожлантириш бўйича галдаги вазифалар муҳокамаси. 05.08.2024й. <https://president.uz/uz/lists/view/7439>
2. Tirole, J. (2014). Market Failures and Public Policy. Nobel Prize Lecture.
3. Schumpeter, J. A. (1942). Capitalism, Socialism and Democracy. Harper & Brothers.
4. Porter, M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations. Free Press.
5. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки тўлов ташкилотлари реестри. <https://cbu.uz/uz/payment-systems/documents-license-pplicati/payment-organizations/>.
6. Khakimov A. Legal regulation of big data in e-commerce in Uzbekistan: current state and development prospects. International journal of artificial intelligence, vol 05, 2025. p. 279-295.
7. Bichler B. Algorithmic Pricing and Algorithmic Collusion. 23 Apr 2025. <https://arxiv.org/pdf/2504.16592v1>
8. MacKay A. & Weinstein S. Dynamic Pricing Algorithms, Consumer Harm, and Regulatory Response. <https://wustllawreview.org/2022/11/25/dynamic-pricing-algorithms-consumer-harm-and-regulatory-response/>
9. Competition in the Digital Era: Technology and Geopolitics in the XXI Century. <https://cordis.europa.eu/project/id/101116328#:~:text=The%20Competition%20in%20the%20Digital,semiconductors%2C%20cloud%20computing%20and%20space.>
10. The Digital Markets Act: ensuring fair and open digital markets (2022). https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/europe-fit-digital-age/digital-markets-act-ensuring-fair-and-open-digital-markets_en
11. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2024 йил 1 майдаги 256-сон қарори. <https://lex.uz/ru/docs/6907023>
12. Рақамли платформа операторлари сифатида устун мавқеи эътироф этилган корхоналар рўйхати. <https://raqobat.gov.uz/raqamli-platforma-sifatida-ustun-mavqega-ega-deb-etirof-etilgan-korhonalar-rojhati/>
13. Ўзбекистон Республикасининг “Рақобат тўғрисида”ги Қонуни, 2023 йил 3 июль, ЎРҚ-850. <https://lex.uz/docs/6518381>
14. Ўзбекистон Республикаси Марказий банки расмий веб-саҳифаси. https://cbu.uz/uz/press_center/releases/2441748/
15. Porter, M. E. (1985). Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. Free Press.
16. OECD (2021). Competition Issues in Global Markets. Paris: OECD Publishing.

17. Shapiro, C., & Varian, H. R. (1999). *Information Rules: A Strategic Guide to the Network Economy*. Harvard Business School Press.
18. Ezrachi, A., & Stucke, M. E. (2017). *Virtual Competition: The Promise and Perils of the Algorithm-Driven Economy*. Harvard University Press.
19. OECD (2021). *Consumer Data Rights and Competition*. Paris: OECD Publishing.
20. Crémer, J., de Montjoye, Y.-A., & Schweitzer, H. (2019). *Competition Policy for the Digital Era*. European Commission Report.
21. European Commission (2022). *Digital Markets Act (Regulation (EU) 2022/1925)*. Official Journal of the European Union.

ISSN 2181-9491

Doi Journal 10.26739/2181-9491

ИҚТИСОДИЁТДА ИННОВАЦИЯЛАР

8 ЖИЛД, 1 СОН

ИННОВАЦИИ В ЭКОНОМИКЕ
ТОМ 8, НОМЕР 1

INNOVATIONS IN ECONOMY
VOLUME 8, ISSUE 1